

Kitap Tanıtımı/Book Review

Nesrin Akkor, Churchill – İnönü Savaşı Adana Görüşmeleri (30-31 Ocak 1943), Kriter Yayınevi, İstanbul, 2023

Fatma Tombak*

(ORCID: 0000-0003-2439-0173)

Makale Gönderim Tarihi

01.05.2024

Makale Kabul Tarihi

06.06.2024

Atıf Bilgisi/Reference Information

Chicago: Tombak, F., “Kitap Tanıtımı/ Book Review: Nesrin Akkor, Churchill – İnönü Savaşı Adana Görüşmeleri (30-31 Ocak 1943), Kriter Yayınevi, İstanbul, 2023”, *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 9/2 (Eylül 2024): 1735-1743.

APA: Tombak, F. (2024). Book Review/ Kitap Tanıtımı: Nesrin Akkor, Churchill – İnönü Savaşı Adana Görüşmeleri (30-31 Ocak 1943), Kriter Yayınevi, İstanbul, 2023. *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 9 (2), 1735-1743.

Nesrin Akkor, akademisyen ve Cumhuriyet Tarihçisi olarak Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde tamamladığı doktora tezinden ürettiği bu çalışmasında¹ İnönü ve Churchill arasında Adana Yenice’de (günümüzde Yenice Mersin’e bağlıdır) 30-31 Ocak 1943 tarihinde gerçekleştirilen görüşmeleri incelemiştir.

Çalışma, giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Yazar, I. bölümde İkinci Dünya Savaşı’nı etkileyen antlaşmalar ve ittifaklar ile savaşın nasıl başladığını ve nasıl bir seyirde devam ettiğini okuyucuya aktararak

* Dr. Öğr. Gör., Adnan Menderes Üniversitesi, Rektörlük, Türkiye, fatma.tombak@adu.edu.tr.

Ph. D., Lecturer, Adnan Menderes University, Rectorate, Turkey.

¹ Nesrin Akkor, *Türkiye’yi İkinci Dünya Savaşına Sokma Çabaları: Adana Görüşmeleri*, Basılmamış Doktora Tezi, Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırklareli 2019.

Adana Görüşmeleri'ne kadar geçen süreci genel bir perspektif ile değerlendirmeye çalışmıştır. Bilhassa 29 Eylül 1939'da imzalanan Sovyet-Alman Sınır ve Dostluk Antlaşması, 19 Ekim 1939'da İngiltere, Fransa ve Türkiye arasında mali yardımları içeren antlaşma², 24 Mart 1941'de Sovyetler Birliği ve Türkiye arasında yapılan Saldırmazlık Bildirisi ve 1925 yılında imzalanan Dostluk ve Saldırmazlık Paktı'nın devam ettiğinin açıklanması³ ile yine 18 Haziran 1941'de imzalanan Türk-Alman Dostluk ve Saldırmazlık Paktı ve bu pakt imzalanırken antlaşmaya dair Alman Büyükelçisi Von Papen'in "*Asırlardan beri memleketlerimizi birbirine bağlayan eski, itimadlı ve dostane münasebetleri yeniden teyit etmektedir*"⁴ ifadesine karşılık Başbakan Şükrü Saraçoğlu'nun "*Türk ve Alman milletleri bu muahede ile yekdiğerine bir kere daha el uzatmışlar*"⁵ açıklamasında bulunması, İkinci Dünya Savaşı başladığından beri Türkiye'nin aslında nasıl bir hassas süreç içinden geçtiğini göstermesi bakımından oldukça önemlidir. Keza yazar, 18 Haziran 1941 tarihinde Türkiye-Almanya arasındaki krom meselesinin⁶ ortaya çıkmasıyla mevcut konjonktürün Türkiye, İngiltere, ABD ve Almanya açısından değerlendirilmesini dikkate değer bir bütünlükte vermiştir. Ayrıca net bir şekilde mevcut durumu da anlatmaya çalışmıştır. Hitler, Sovyet Dışişleri Bakanı Molotof ile görüştüğünde Sovyetler Birliği ve Almanya'nın isteklerinin farklı olduğunu anlamış ve İtalya'nın başarısız Yunanistan saldırısından dolayı Sovyetleri işgal etme planından vazgeçmişti.⁷ Ancak daha sonra 22 Haziran 1941'de Barbarossa Harekatı'na başlamış ve SSCB'yi kolayca ele geçireceğini düşünerek ABD ve İngiltere'ye karşı stratejik bir savunma planını gerçekleştirmeye karar vermişti. Fakat Smolensk Muharebeleri'nde ve Tayfun Harekâtı kapsamındaki "Moskova Muharebelerinde" Almanların İstra kasabasına çekilmeleri Wehrmacht için sonun başlangıcını oluşturmuştu.⁸ Özetle I. Bölümde İkinci Dünya Savaşının genel seyri verilmiş, her ülkenin kendi menfaatleri

² Nesrin Akkor, *Churchill – İnönü Adana Görüşmeleri (30-31 Ocak 1943)*, Kriter Yayınevi, İstanbul 2022, s. 23-24.

³ Nesrin Akkor, a.g.e., s. 25.

⁴ Nesrin Akkor, a.g.e., s. 32.

⁵ Nesrin Akkor, a.g.e., s. 32.

⁶ Nesrin Akkor, a.g.e., s. 37-38.

⁷ Nesrin Akkor, a.g.e., s. 42-43.

⁸ Nesrin Akkor, a.g.e., s. 43-44.

doğrultusunda Türkiye ile diplomatik görüşme gerçekleştirdiği örneklerle tahlil edilmiştir. Türkiye'nin ise Mihver ve Müttefik ülkeler arasında denge siyaseti izleyerek iki tarafla uyumu ve barışı bozmamaya özen gösterdiği aktarılmıştır.

Yazar, II. bölümde "Adana Görüşmeleri"nin nasıl, ne zaman ve nerede olması ile hangi hususların görüşüldüğüne dair bütün detayları değerlendirmiştir. Casablanca Görüşmelerinde Winston Churchill ile ABD Başkanı Roosevelt arasında 14-26 Ocak 1943 tarihindeki müzakerelerden sonra Başbakan Churchill, Stalin'i bilgilendirip İngiliz Sömürge Sekreterliği'ne 27 Ocak'ta Adana Görüşmelerinin yapılacağına dair;

"Başkan Roosevelt, Çin'e ve Kuzey Afrika'ya öncülük ederken kendisiyle dolayısıyla, meslektaşlarının onayıyla Türkiye Cumhurbaşkanı ya da Başbakanı ile Kıbrıs'ta, Mareşal Çakmak ve İngiliz Genel Kurmay Başkanlığı arasında gerçekleşecek bir toplantı teklif ettim. Hepimiz Türkiye'nin kararsız kalıp kalmayacağı konusunu merak etmekteydik. Bu nedenle çok istekli bir şekilde bize yanıt vermeleri çok sevindirici bir haberdir. Türkiye Cumhurbaşkanı beni Ankara'da resmi olarak karşılayabilirdi. Ancak bu aşamada Türkiye sınırları içinde gözden uzakta bir yerde buluşma gerçekleştirmemin daha iyi olacağı düşünülmüştür. Bu konferansın amacı, Türkiye'nin etrafındaki savunma gücünü arttırmak olacaktır. Onları hemen savaşa sokma niyetinde değilim. Öncelikle onların ekipmanla donatılması gerekmektedir. Fakat yazın, konuya şu an olduklarından daha içten bir tutumla yaklaşacaklardır. En üst seviyede ekipmanla donatıldıklarında bu donatılmanın bütün Akdeniz birliği için ne kadar gerekli ve ayrıca Ploesti petrol sahalarını bombalayabilmemiz için ne kadar önemli olduğunu göreceksiniz"⁹ bilgisini göndermiştir.

Görüşmelerin yapılacağı yer olarak Ankara yerine Adana'nın seçilmesinde Adana'nın Mısır'a yakın olması ve güvenlik konusu etkili olmuştur.¹⁰ Görüşmelerin Adana'ya 10 km uzaklıktaki Yenice

⁹ Nesrin Akkor, a.g.e., s. 48-49.

¹⁰ Nesrin Akkor, a.g.e., s. 51.

İstasyonu'nda gerçekleşmesinde güvenlik yine ön planda tutulmuştur.¹¹ 30-31 Ocak 1943 tarihlerinde iki gün içerisinde, toplam 5 görüşme gerçekleşmiştir. Ancak bu görüşmelerden bir gün önce Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Şükrü Saraçoğlu ve İngiltere Büyükelçisi Hughe Knatchbull Hugessen bir görüşme gerçekleştirmiştir. Bu görüşme "Adana Görüşmelerinden" önce tarafların hangi konular üzerinde konuşulacağı hususunda bir bilgilendirme niteliği taşımaktadır.¹² "Adana Görüşmelerinden" sonra Churchill önce Kıbrıs'a ardından Mısır'a gitmek üzere görüşmeden ayrılmıştır.¹³ Türk Dışişleri Bakanı Menemencioğlu, Büyükelçi Knatchbull Hugessen'e, Türk ve Batılı Müttefik kuvvetlerinin Balkanlarda nasıl işbirliği yapacakları üzerine özel planlar tamamlanmadıkça, Türk hükümetinin savaşa katılmayacağını da şart olarak koşmuştu. İnönü, Kahire Toplantısı'nda bunu Churchill ve Roosevelt'e bir kez daha belirtecektir. Nitekim Türk hükümeti bu şartı, 16 Kasım 1943'ten sonra milli bir politika olarak benimsemiştir.¹⁴

İki gün süren Adana görüşmelerinde ortaya çıkan temel hususlar yazar tarafından üç kısımda değerlendirilmiştir. İlk kısımda içinde bulunulan durum, ikincisinde nasıl bir yol haritası izleneceği, üçüncüsünde de savaş sonrası izlenecek tutum ifade edilmiştir.¹⁵ İlk kısımda Türkiye'ye saldırı ihtimaline karşı askeri teçhizat ve yardımlar, ikinci kısımda savaşın ilerleyişine göre Türkiye'nin konumunun önemi değerlendirilmiştir. Bu kısımdaki görüşmelerde Almanya'nın petrol ihtiyacı ve "Drang Nach Osten"¹⁶ politikası neticesinde Almanya tarafından saldırıya uğrayabilecek bir ülke olması nedeniyle Türkiye'nin savunulması gerekliliği vurgulanmıştır. Ancak teklifler müdafaa için hazırlıkları aşınca Churchill aşağıdaki önerileri sunmuştu:

¹¹ Nesrin Akkor, a.g.e., s. 64.

¹² Nesrin Akkor, a.g.e., s. 62.

¹³ Nesrin Akkor, a.g.e., s. 96-97.

¹⁴ Edward Weisband, *İkinci Dünya Savaşında İnönü'nün Dış Politikası*, çev. M. Ali Kayabal, Cumhuriyet Yayınları, İstanbul 2000, s.100.

¹⁵ Nesrin Akkor, a.g.e., s. 113.

¹⁶ Almanya'nın uzun yüzyıllardan beri Doğu'ya doğru genişleme politikası. F. Dvornik, "The First Wave of the Drang Nach Osten", *The Cambridge Historical Journal*, 7/3 (1943), s. 130. Drang nach dem Osten, Orta Çağın en önemli hareketleri arasında yer alırken bilhassa Almanca konuşan halkların doğuya doğru yayılarak oluşturmaya çalıştıkları "kültürel" bir politika olarak da değerlendirilebilir. William Urban, The Wendish Princes and The "DRANG NACH DEM OSTEN", *Journal of Baltic Studies*, 9 (3), Fall 1978, s. 225.

1. İtalya'nın savaş dışı bırakılması ve Tunus'un ele geçirilmesi, Balkanlar'da eyleme yol açacaktır. Bu nedenle Türkiye'de güvenliğin sağlanması büyük önem taşımaktadır. SSCB'nin ilerlemesiyle birlikte Akdeniz'deki hareketler yaz aylarında krize neden olabilir.

2. Doğrudan savaşa katılmasa da zamanı geldiğinde Türkiye, topraklarının üs olarak kullanılmasına izin vermek zorunda kalabilir. Ploesti'ye yapılacak hava saldırılarında Türk hava sahalarının kullanımının büyük faydalı sağlayacağı gibi.

3. Uygun durum ortaya çıktığında çok maliyetli ve tehlikeli olmazsa, Türkiye'nin Bulgaristan'a girmesi ve çekilen Alman orduları üzerine saldırılması sırasında yardımcı olması istenebilir. Almanya kısa sürede yenilgiye uğratılsa da Balkanlar'da Türkiye'nin iş birliğine hala ihtiyaç duyulabilir.¹⁷

Churchill bu önerileri yaparken Türkiye'nin kendi kaderini tayin etme hakkının olacağı hususuna da bilhassa özen gösterildiğini ifade etmiştir. Özetle II. Bölümde Adana Görüşmelerine neden olan Casablanca Görüşmeleri anlatılmış ve İngiltere Hükümet yetkilisi Churchill'in tezine göre, Almanya'nın Türkiye'yi tehdit ettiği ifade edilmiştir. Bu nedenle Türk savunmasının ve ordusunun güçlendirilmesi gerektiği ve İngiltere'nin buna yardımcı olmak için devlet yetkilileri ile görüşmeye geldiği belirtilmiştir.

Başbakan Saraçoğlu ise görüşmeler sırasında SSCB'nin yayılmacı ve Komünizmi hâkim kılmaya siyasetine dikkat çekerek savaş sonrası SSCB'nin Türkiye ve dünya için önemli bir tehdit oluşturacağını vurgulamıştır. Bu analiz Churchill'in dikkatini çekmiş ve bunun hakkında çalışma yapmaya başlamıştır. Özellikle görüşmelerde ifadelere ayrıntılı bir şekilde yer veren yazar, bu şekilde okuyucunun iki tarafın isteklerini, kaygılarını ve siyasetlerini iyi anlamasına yardımcı olmuştur. Böylece iki taraf da görüşmelerden memnun ayrılmış, iki tarafın da ortak kaygılarla birlikte hareket edecekleri diplomatik bir zemin oluşturulmuş ve başlatılmıştır. Yazar tarafından ayrıntıları ile ele alınan süreçte yaşananlar, iki tarafın da birbirini iyi analiz edemediğini göstermiş ve

¹⁷ Nesrin Akkor, a.g.e., s. 113.

daha sonra ortaya çıkan sorunlar nedeniyle Türkiye'ye yapılan yardımlar durdurulmuştur.

Eserin III. bölümünde Adana Görüşmelerinde Türk-İngiliz askerî heyetleri arasında yapılan görüşmeler ele alınmıştır. Bu görüşmelerde genel olarak Türkiye için talep edilecek listeler oluşturulurken yine tedarik edilmesi gereken araç ve gereçler için de çalışmalar yapılmıştır. Ayrıca "Adana Görüşmelerinde" İngilizler, Romanya petrolünün bombalanması için Türkiye'den üs talebinde bulunmuş fakat Türkiye, savaşa girme endişesiyle bu öneriyi de reddetmiştir.¹⁸

Bu bölümde özellikle Adana Görüşmeleri sonrasında gerçekleşen "Askerî Heyet Toplantıları" incelenmiştir. Yazar, İngiltere tarafından Türkiye'ye yapılacak askerî araç, gereç, silah vb. yardımların içeriği, nakliyesi, miktarı ile topların yerleştirilecekleri, konuşlanacakları yerler ile ilgili yapılan görüşmelerin ve görüşmelerde yaşananların ayrıntılı bir dökümünü vermiştir. Ayrıca bu bölümde, General Wilson gibi yetkililerin anı ve yorumlarına yer verilerek sürecin okuyucu tarafından daha iyi anlaşılmasına katkı sunulmuştur.¹⁹ Heyetler arasındaki görüşmeler ve yardımların başlaması ile süreç içerisinde Türkiye'nin taleplerinin tam karşılanamadığı düşünüldüğünde iki tarafın da Adana ve sonrasındaki hedeflerinde istediğini elde edemediği görülmektedir. İngilizler talep edilen ve listelenen ihtiyaçları fazla bulmuştur.²⁰ Bu nedenle savaşın da sona yaklaşması ile Müttefik devletler ile Türkiye arasında ilişkiler soğumuştur.²¹

Genel olarak kitabın akademik yönü oldukça kuvvetlidir ancak bu denli akademik bir üslupla ve kaynaklarla yazılmış kitabın indeksinin olmaması eleştirilecek ilk husus olmaktadır. Eleştirilebilecek bir diğer husus ise kitabın anlatımının yalın ve net olmasına rağmen daha çok arşiv kaynakları temelli bir anlatımla kaleme alındığından birçok bilgi, yoruma gereksinim duyulmadan verilmiş olmasıdır. Ama genel olarak İngiliz kaynaklarının dikkatli ve detaylı olarak incelenmesi ve bu araştırma neticesinde elde edilen bulgularla Churchill-İnönü arasında

¹⁸ İzzet Öztoprak, "İkinci Dünya Savaşı Döneminde Adana Görüşmelerinin Askerî Yönü", *Bellekten*, 63/237 (1999), s. 611.

¹⁹ Nesrin Akkor, a.g.e., s. 206.

²⁰ Nesrin Akkor, a.g.e., s. 239.

²¹ Nesrin Akkor, a.g.e., s. 255.

gerçekleşen “Adana Görüşmesine” derinlik kazandırılması yönüyle başarılı bir kaynak eser olduğu söylenebilir. Ayrıca kitaptaki kaynakların orijinal belge ve fotoğraflardan oluşması da esere zenginlik katmıştır.

Sonuç ve Değerlendirme

1939 yılında başlayan savaş, 1943 yılına kadar Mihver Devletlerin lehine devam ederken 1943 yılında Almanya'nın Stalingrad'da ağır yenilgi alması ile seyrini değiştirmişti. Mihver Devletleri'nin böyle bir yenilgi alması, Müttefik Devletler için oldukça önemli bir fırsat olmuştu. Bu yenilgiyi fırsata çevirmek isteyen İngiltere Başbakanı Winston Churchill, Casablanca'da ABD Başkanı Roosevelt ile görüştüğünden ve SSCB Başkanı Stalin'in onayını aldıktan sonra Balkanlar'da ikinci bir cephe açmayı ve buradaki ikmal bölgelerinin vurulmasını Türkiye'ye teklif edecekti. Churchill her ne kadar Türkiye'yi Müttefikler lehinde savaşa girmeye ikna etme çabası gösterse de gerek basın açıklamalarında gerekse de İngiliz Parlamentosu'nda yaptığı konuşmada bunu farklı bir dille ifade etmiştir. Nitekim Churchill'in *“Türkiye'ye yapılacak yardım karşılığında herhangi bir taahhütte bulunması istenmemiştir.”*²² şeklindeki ifadesi bunun göstergesidir. Aslında İngiltere'nin Türkiye'yi savaşa girmesi hususunda ikna etme çabasının görünürdeki amacı, Türkiye'yi koruma düşüncesi iken, gerçek amacının İngiltere'nin kendi menfaatlerini korumak olduğu satır aralarında okunmaktadır. Bir genel, iki siyasî, iki de askerî görüşmenin gerçekleşmesiyle sonuçlanan “Adana Görüşmeleri”, her siyasî görüşmenin ardından gerçekleştirilen askerî görüşme ile yapılacak yardım için “Adana Listeleri” adı altında yeni bir listenin oluşturulmasına karar verilmesi ile devam etmişti. Ancak gönderilen malzemelerin hem niteliksiz hem de yetersiz olması, Türkiye'nin savaşa girmemek için savaşın bitimine kadar uyguladığı iyi bir strateji olduğu gibi kendisini savunacağı bir gerekçe de oluşturmuştu. Ancak bu durum bir süre sonra gönderilen sevkiyatın kesilmesine neden olduğu gibi savaş sonrası oluşturulacak “yeni düzene” savaşa dahil olmayanların katılamayacağına bildirilmesi üzerine Türkiye'nin savaşın bitimine yakın İkinci Dünya Savaşı'na girmesine neden olmuştur. Selim Deringil “Denge Oyunu” isimli kitabında her iki liderin de kendi görüşlerini aktarmak için çaba sarf etmelerinden ve birbirlerini ikna etmeye çalışmalarından dolayı bu görüşmeleri “Sağırlar Diyalogu”

²² Nesrin Akkor, a.g.e., s. 258-259.

olarak nitelendirmiştir.²³ Aslında Churchill ve İnönü taban tabana zıt fikirlerle bu görüşmelere katılmış olduğu için bu süreç “Sağırlar Diyaloğu” şeklinde ifade edilmiştir. Ancak Churchill, İnönü’yü ikna ettiğini zannederek görüşmeden ayrılmasına rağmen daha sonra çok da mutabık kalmadıklarını anlamıştır.²⁴

Eserde genel olarak “Adana Görüşmeleri” gibi spesifik ve özel bir görüşme, bütün detayları ile en ince ayrıntısına kadar değerlendirilmiştir. İkinci Dünya Savaşı gibi genel ve derin bir konu içinde son derece kısa ama etkili iki günlük görüşme, yazar tarafından ciddi bir kaynak taraması yapılarak incelenmiştir. Eseri genel olarak değerlendirdiğimizde yazarın “Adana Görüşmelerinde” Winston Churchill ile İsmet İnönü’nün görüşmesinin arka planını vermesi, bu görüşmenin gerekçelerini ve sonuçlarını raporlarla ve tutulan kayıtlarla geniş kapsamlı bir şekilde ele alması, hem Türkiye Cumhuriyeti tarihi hem İkinci Dünyada Savaşı tarihi hem de Avrupa ve Dünya tarihi bakımından oldukça etkili, çarpıcı ve katkı veren bir çalışma olmasını sağlamıştır. Bu nedenle Akkor’un eserini, İkinci Dünya Savaşı sürecinin Türkiye ayağını anlamada başvurulması gereken ve alana katkı sağlayan bir çalışma olarak değerlendirmek gerekmektedir.

Eser, genel okuyucu kitlesine hitap etmemektedir. Daha çok akademisyenlere, diplomasi ve askerlik gibi konu ile ilgili meslek çalışanlarına yönelik hazırlanmıştır.

Çalışmada ekler, fotoğraflar ve tablolara yer verilmesi, çalışmanın içeriğinde geçen görüşmeler ve taleplerin daha iyi anlaşılmasına katkı sağlamıştır. Ayrıca Türk ve İngiliz basınından örnekler verilmesi, görüşme ile ilgili okuyucunun daha sağlıklı karşılaştırma yapmasına imkân verilmiştir (Örneğin bk. s. 10-13).

Türkiye coğrafi konumu ile İkinci Dünya Savaşı taraflarınca kendi yanına çekilmeye çalışılan bir devlet olmuştur. Ancak Türkiye savaş dışı kalmayı ilke olarak benimsemiş, iki taraf arasında da diplomasi ile bunu dengeleyerek savaş sonuna kadar tarafsız kalmayı başarmıştır. Savaş sonunda Almanya ve Mihver Devletlerinin kaybettığı netleşince Türkiye,

²³ Selim Deringil, *Denge Oyunu*, Tarih Vakfı Yay., İstanbul 2007, s.189.

²⁴ Osman Yalçın, “İkinci Dünya Savaşında İsmet İnönü ve Churchill Arasında Yapılan Adana Görüşmesi”, *Atatürk Yolu Dergisi*, 12/47 (Bahar 2011), s.709.

Almanya ve Japonya'ya savaş ilan ederek yeni kurulacak dünya düzeninde galiplerin yanında yer almak istemiştir. Bu eser böyle kritik bir savaş döneminde gerçekleşen Adana Görüşmelerini akademik olarak ele almıştır. Resmi kayıtlara göre görüşmelerin içeriği ve talepler verilerek okuyucunun konuya hâkim olması sağlanmıştır. Ayrıca Türkiye'nin kaygı ve talepleri, İngiltere'nin siyaseti ve Türkiye'nin kritik konumundan dolayı ordusunun, savunmasının güçlendirilerek tehditlere karşı güçlendirilmesi hedeflenmiştir. İngiltere Başbakanı Churchill, Müttefik devletlerin menfaatleri doğrultusunda Adana'da Türkiye'nin desteklenmesi ve savaşa hazırlanması için diplomatik bir hamleyi başlatmıştır. Ancak yaşanan süreçte Türkiye'nin taleplerini İngiltere ile müttefiklerinin karşılayamaması ve iki devletin heyetleri arasında yaşanan bazı sorunlar nedeniyle görüşmeler durma noktasına gelmiş ve bu diplomatik hamle, hedefine ulaşamamıştır.

Kaynakça

Weisband, Edward, *İkinci Dünya Savaşında İnönü'nün Dış Politikası*, çev. M. Ali Kayabal, Cumhuriyet Yayınları, İstanbul 2000.

Dvornik, F., "The First Wave of the Drang Nach Osten", *The Cambridge Historical Journal*, 7/3 (1943), s. 129-145.

Öztoprak, İzzet, "İkinci Dünya Savaşı Döneminde Adana Görüşmelerinin Askeri Yönü", *Bellekten*, 63/237 (Ağustos 1999), s. 597-618.

Akkor, Nesrin, *Churchill – İnönü Adana Görüşmeleri (30-31 Ocak 1943)*, Kriter Yayınevi, İstanbul 2022.

Akkor, Nesrin, *Türkiye'yi İkinci Dünya Savaşına Sokma Çabaları: Adana Görüşmeleri*, Basılmamış Doktora Tezi, Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırklareli 2019.

Yalçın, Osman, "İkinci Dünya Savaşında İsmet İnönü ve Churchill Arasında Yapılan Adana Görüşmesi", *Atatürk Yolu Dergisi*, 12/47 (Bahar 2011), s.701-731.

Deringil, Selim, *Denge Oyunu*, Tarih Vakfı Yay., İstanbul 2007.

Urban, William, "The Wendish Princes and the "Drang Nach Dem Osten", *Journal of Baltic Studies*, 9/3, Fall 1978, 225-244.